

היום ואין כאן צדק אלא
וקראו קמחא דאז אה צדק
אין ואלד אין צדק אה צדק
אין אה צדק אה צדק
אין אה צדק אה צדק

-1-

(1/21/88)

included
(14 (new)
v. 1.0

אל תפרוש מן הצבור

במשנה אבות פרק שני שנינו: "הלל אומר אל תפרוש מן הצבור". וברוב גרסות פרקי אבות שנינו גם בפרק רביעי: "רבי צדוק אומר אל תפרוש מן הצבור". והנה מושג זה של איסור פרישה מן הצבור טעון בירור.

הרמב"ם בפיה"מ למשנה זו כתב:

כבר בארנו בפרק רביעי שאין צריך להפרד מן הצבור אלא לפי הפסדה כמו שבארנו שם

ו"שם", בפרק רביעי, כתב בזה"ל:

אבל מה שעשו אותם החסידים בקצת הזמנים ... לא עשו דבר זה אלא דרך רפואות כמו שזכרנו ולהפסד אנשי המדינה גם כן כשיראו שהם נפסדים בחברתם ורעות פעולותיהם עד שיפחדו מהפסד מדותיהם בעבורם ... כמאמר ירמיהו הנביא ע"ה מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כולם מנאפים עצרת בוגדים

הרי שאיסור פרישה מן הצבור כרוך ב"הפסד" הצבור, דהיינו מידת דבקות הצבור בתורה ובמצוות. וכן משמע מפירוש האברבנאל על מאמרו של הלל, שכתב בתוך שאר דבריו: "אבל שיתחבר לרבים ויעשה כמעשיהם על פי התורה". וכן נראה גם מתוך דברי המהר"ל בספרו דרך החיים למס' אבות פ"ב, שמסביר את עליונות הצבור על היחיד ומוסיף:

ודבר זה מבואר בדברי חכמים שמנו הפורשים מדרכי הצבור בכלל מינים ואפיקורסים שכופרים בתורה ובתחיית המתים ... שכל אלו הם יוצאים מן הכלל ואין להם חלק בכלל, וכן מי שפורש מן דרכי צבור הוא יוצא מן הכלל

אבל מפירוש רש"י על אתר נראה שהמושג של פרישה מן הצבור הוא ענין חברותי, כלומר האיסור לפרוש מן הצבור כמות שהם מבלי להתחשב במידת נאמנותם לתורה ולמצוות. וז"ל:

אל תפרוש מן הצבור אלא השתתף עמהם בצערן כדי שתשמח עמהם כמו שכתוב (ישעי' ס"ו) שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. כל מי שאינו משתתף עם הצבור אינו רואה בנחמת הצבור. בפרק אחרון של תענית

ולכאורה יש לפנינו שתי שיטות בראשונים לגבי פירושה של פרישה.
לפי הרמב"ם והאברבנאל והמהר"ל ועוד, פרישה מן הצבור היא כרוכה
עם דרגתו הדתי של הצבור, ואילו לפי רש"י פרישה מן הצבור מתכוונת
אן ורק למדת הצטרפותו של אדם לצבור כמות שהוא.

והנה נראה שבתלמוד אנו מוצאים שני ביטויים בלתי מתחלפים של
הרעיון: פרישה מן הצבור ופרישה מדרכי הצבור. כך למשל בתענית דף
י"א ע"א:

תנו רבנן בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן
באין שני מלאכי השרת שמלווין לו לאדם ומניחים לו
ידיהם על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור אל
יראה בנחמת הצבור

לעומת זה אנו לומדים בסנהדרין דף מ"ז ע"א:

תני רבי שמעיה יכול אפילו פירשו אבותיו מדרכי הצבור
יטמא תלמוד לומר בעמו בעושה מעשה עמו

כלומר, שכהן אסור להטמא לאביו שפירש בחייו מדרכי הצבור, ש"לא
עשה מעשה עם ישראל" ולכן אסור להבן להטמא לו. וכן גם במס' שמחות
פ"ב ה"י:

כל הפורש מדרכי הצבור אין מתעסקין עמו לכל דבר...
ושותים ושמחים שאבד שונאו של מקום שנאמר הלא משנאך
ה' אשנא

הרי שהמושג של אל תפרוש מן הצבור מתפרש באחד משני דרכים: או של
פרישה מן הצבור או של פרישה מדרכי הצבור. דיוק לשוני זה מצינו
גם בדברי הרמב"ם, שבפ"ד מהל' תשובה ה"ב מנה הפורש מן הצבור כאחד
מחמשה אשר ננעלו לפניו דרכי התשובה, ובפ"ג שם הי"א כתב, "הפורש
מדרכי הצבור... אין לו חלק לעולם הבא".

מהו ההבדל בין פרישה מן הצבור לפרישה מדרכי הצבור? נראה לומר
שפרישה מן הצבור מכוונת כלפי הצבור כמות שהוא, ופרישה מדרכי
הצבור מכוונת כלפי תכונתו הרוחנית של הצבור, הצבור האידיאלי
ההולך בדרכים שהתוו לפניו חוזיו ונביאיו, כמו שנאמר, "הודיעני
נא את דרכיך" (שמות ל"ג-י"ב); "בכל דרכיך דעהו והוא יישר
אורחותיך" (משלי ג'-ו'); "כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם
ורשעים יכשלו בהם" (הושע י"ד-י'); "ואותו יום יום ידרשון ודעת
דרכי יחפצון" (ישעיהו נ"ח-ב') ועוד ועוד.

ואכן שני הגדרים האלה מבוססים סוף סוף על הגדרת המלה "צבור" עצמה. בין חכמי אומות העולם, הגדרה זו שנויה במחלוקת בין הדוגלים בשיטה הנומינליסטית לבין התופסים בשיטה האידיאליסטית. החוקר האנגלי ג'רמי בנתם בתב: "הצבור הוא גוף דמיוני העשוי מאנשים יחידים הנחשבים כאבריו. ואז מהי טובת הצבור? -- סכום טובות היחידים המהווים אותו".¹ לעומת זאת יש הגדרה שנית, מקיפה יותר. הצבור, לפי דעת וולטר ליפמן והוגים אחרים, הוא שלשלת דורות של יחידים, "דורות משולבים של אנשים משתנים... שותפות של לא רק אלה החיים היום, כי אם גם כן של אלה שכבר מתו ואלה שעתידיים להולד".² הצבור, לפי הגדרה זו, היא ישות אידיאלית.

חילוק זה אנו מוצאים גם בחז"ל. כשהגמרא (ע"ז דף ל"ו ע"א) אומרת, "אין גוזרים גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בו", הכוונה היא להצבור המציאותי, הנוכחי. וכשהגמרא אומרת (הוריות דף ו' ע"א) לגבי קרבנות הצבור, "אין מיתה בצבור ואין צבור מתים", אין ספק שהכוונה היא להגדרה השנייה שהזכרנו, ו"צבור" בהקשר זה הינו הצבור הנצחי, כנסת ישראל הכוללת כל הדורות וכל האנשים, הצבור שעמד על הר סיני ושמע מפי הגבורה "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", הצבור שנתארש אל הקב"ה בצדק ובמשפט, בחסד וברחמים ובאמונה על ידי כריתת הברית אשר לא תבוטל לעולם. הצבור הזה, העל-היסטורי, דרכיו דרכי ה' אשר בחר בו ונתן לו תורתו אשר דרכיה דרכי נועם.

וכן מצינו בראשונים שנחלקו בהגדרת כל קיבוץ אם הוא רק שותפות, דהיינו סכום של היסודות שהוא עשוי מהם, או ישות חדשה לפני עצמה. בברייתא ב"ב דף ח' למדנו, "המודר הנאה מאנשי העיר כל שנשתהא שם י"ב חודש אסור ליהנות ממנו", והר"ן (נדרים פ"ד) כתב שדין זה תופס גם לגבי אדם שבא לעיר אחרי שנדר נדרו, שאם נשתהא שם י"ב חודש אסור בהנאה גם ממנו. והריטב"א (לנדרים דף ל"א ע"א)³ פירש, שהדין שייך רק לקודם נדרו, שכל שנשתהא שם י"ב חודש קודם שנדר אסור ליהנות ממנו, אבל משמע שאם בא לאחר כך מותר ליהנות ממנו. והמחלוקת הזאת נתבארה ע"י הגאון מרוגוצ'וב (שו"ת צפנת פענח סי' ב') שהיא מחלוקת בהגדרת "עיר", שלפי הר"ן היא ישות לפני עצמה, ואילו להריטב"א היא רק קובץ של יחידים. הרי שאותה במחלוקת על הגדרת "צבור" מצינו גם בהגדרת "עיר".

ולא רק בתלמוד ובראשונים אלא גם באחרונים מצינו הד לחילוקי דעות אלה. הצפנת פענח (שם, סי' רל"א) דן לענין מינוי רב בקהילתו אם נתקבל ע"י כל אנשי הקהילה ואח"כ באו חדשים וערערו. הנה הרמ"א פסק שאפילו יחיד יכול לעכב במינוי ש"צ, והמג"א שם כתב שה"ה לגבי רב ומו"צ, שצריך להסכמת כל הקהל כולו. אבל השאלה של הצ"פ היא אם כבר נתקבל ואח"כ באו המתנגדים וערערו. על זה אומר הגאון מרומצ'וב שזה תלוי בשתי ההגדרות הנ"ל, שהיא מחלוקת בין הר"ן והריטב"א. אם נקבל את ההגדרה של הכלל כסתם קובץ של יחידים מסוימים, וכמו שמשמע מן הריטב"א, אז ההסכמה צריכה לבוא מן הקהילה בתור קובץ של יחידים, וא"כ החדשים יכולים לערער. אבל אם ההגדרה של הכלל (בין שהוא צבור בין שהוא עיר בין שהוא קהל) היא לא נומינליסטית אלא אידיאליסטית או מטפיסטית, דהיינו שהיא בריה לפ"ע, וכהר"ן, אז רק בשעת מינוי הרב יכולים לערער, שזהו הדין של מינוי, אבל אחר כך הוא הרב של כל הקהילה כיחידה ואין ליחידים אח"כ רשות לערער.⁴

ובחזור לפירושו של מאמרם "אל תפרוש מן הצבור". בסוגיא של מס' תענית שהבאנו לעיל מדובר על המצער עצמו עם הצבור בעת צרתם, כלומר הפורש מן הצבור המציאותי והנוכחי, ולפיכך אומרים לו שני מלאכי השרת "פלוגי זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת הצבור". וכן מוכח מן האגדה המובאה שם על דבר משה במלחמת עמלק. הוראתה של פרישה זו, פרישה מן הצבור, היא התבדלות חברתית בלבד. וכן הוא בכל מקום שהשתמשו חז"ל במבטא מיוחד זה של פרישה "מן הצבור". אבל פרישה "מדרכי הצבור" אינה מצטמצמת למובן החברתי. פורש זה הוא כופר בעיקר (וכדברי בעל ההגדה של פסח) ובוטט בברית. במס' שמחות הנז"ל נקרא איש שכזה "שונאו של מקום" ועונשו חמור מאוד. על הגמ' בסנהדרין שהבאנו אומר רש"י "כגון מומר". כלומר, כל הכופר בתורה ושולל את היחס האינטימי והנצחי בין כנסת ישראל לאלקיה, הריהו "פורש מדרכי הצבור" וכורת את עצמו מן הצבור הדתי העל-היסטורי.

והנה לעיל הסתיעתי גם מלשונות הרמב"ם, כי מצאתי חילוק זה לא רק בש"ס אלא גם בדברי הרמב"ם. אולם כשהצעתי את הדברים האלה לפני כמה שנים בפני מו"ר הגאון ר' שמואל בלקין זצ"ל, הסכים על ידי שאמנם יש חילוק בין פרישה מן הצבור לפרישה מדרכי הצבור בש"ס כמו שכתבתי, אבל הביע ספק אם אמנם הרמב"ם היה מודע להבדל זה. ואמנם אחרי שחזרתי ועיינתי בשימוש בלשון זה בהרמב"ם, נוכחתי לדעת שאם כי לרוב שימושו בניבים אלה, פרישה מן הצבור ופרישה מדרכי הצבור,

תלמוד תורה ותפילה, מצוות העומדות ברומו של עולם. מי שאינו מחזיק במועט זה, אעפ"י שאינו כופר בעיקרים ואעפ"י שאינו פורש מהחברה היהודית באופנים אחרים, נקרא "פורש מדרכי הצבור". להוראה יחסית זאת של פרישה מדרכי הצבור התכוון הרמב"ם בחלק הראשון של הלכה זו כשחיבר פרישה חברתית יחד עם פרישה מן היהדות. וכשכתב בפ"ד מהל' תשובה ה"ב, "הפורש מן הצבור (נועל דרכי תשובה בפניו) לפי שבזמן שיעשו תשובה לא יהיה עמהן" וכו', רצה לומר כי פרישה חברתית שהורה עלולה להתפתח לפרישה דתית מן היהדות. ועל כגון אלה נאמר אין להם חלק לעוה"ב, מידה כנגד מידה: הוא כרת את עצמו מעברו של הצבור, ייכרת גם מעתידו.

אבל בין אם נקבל פירושי זה בהרמב"ם, בין אם נאמר שבאור זה דחוק, ברור שבתלמוד עצמו ההבדל הזה בין פרישה מן הצבור ופרישה מדרכי הצבור כהוראות "אל תפרוש מן הצבור" הוא נכון ואמת. כן נלפע"ד.

הערות

1. Jeremy Bentham, "The Principles of Morals and Legislation",
Ch. I, Sec. IV.

2. Walter Lipmann, "The Public Philosophy", p. 25.

3. אם כי הריטב"א לב"ב שם מודה להר"ן, ע"ש.

4. ועי' בדברי מו"ר הגרי"ד הלוי סולובייצ'יק שליט"א בספרו "על
התשובה" שתירק עי"כ כמה קשיים בדברי הרמב"ם בפ"א מהל' תשובה
ה"ב.